

—: ० ॥ प्रकरण १ ले ॥ ०:—

* १ () १ *

* प्रस्तावना *

INTRODUCTION

// प्रकरण १ ले //- प्रस्तावना -

शिक्षणाचा संबंध तरुण मानवी जीवनाशी आहे. व्यक्तीच्या जीवनाचा शिक्षण जसे जसे प्रभावीत करील तसे तसे व्यक्तीचे सामाजिक जीवन प्रभावीत होत असते. जगात भिन्न - भिन्न प्रकारचे शिक्षण प्रचलित होते. मनुष्याच्या विकासासाठी शिक्षण आवश्यक मानले गेले आहे. भारतीय संस्कृती तर जगात प्राचीन संस्कृती मानली गेली आहे. प्राचीन काळात वेगवेगळे शिक्षण प्रचलित होते. भारत देशाने जगातील इतर देशांपेक्षा जास्त राजनैतिक बदल अनुभवले आहेत. वेगवेगळ्या राजनैतिक घटनांबरोबर अनेक शैक्षणिक बदल होत गेले.

शिक्षणासुळे व्यक्तीच्या अंगी विविध गुणांचा विकास झाला पाहिजे. व त्यासुळे अशी व्यक्ती इतर सामान्य व्यक्तीपेक्षा क्रेढ बनली पाहिजे. दुस-या शब्दात सांगायचे झाले तर शिक्षणासुळे व्यक्तीचे व्यक्तीमत्त्व एरून प्रज्वलित झाले पाहिजे. किंवा व्यक्तीमत्त्वाचा विकास झाला पाहिजे. ती आपल्या समाजासाठी आणि देशासाठी अधिक उपयोगी बनली पाहिजे.

१९४७ च्या अगोदर इंग्लंड सरकारने देशात एक विचित्र शिक्षण बंधनता चालवली होती. तिचा उद्देश निश्चित कोणता हे सांगता येत नाही असे म्हटले तर ते अयोग्य होणार नाही. साधारणतः विचाराअंती असे वाटते की ते शिक्षण देशाला अहितकारक होते. तरोबन त्याचा समाजावर बराच प्रभाव पडला. स्वातंत्र्या नंतर प्रचलित शिक्षण बदलण्यासाठी प्रयत्न केले गेले. परंतु नवीन शिक्षणाची रेषा आतापर्यंत अस्पष्टच आहे. कोणतीही शिक्षण बंधनता असो तिचे लक्ष व्यक्तीविकास करणे हे आहे त्यासुळे व्यक्ती समाजाच्या उपयोगी अशी बनली पाहिजे. यावरून व्यक्तीच्या शारीरिक, मानसिक व अध्यात्मिक विकासाचा शिक्षण म्हणता येईल. दुस-या शब्दात

सांगायचे झाले तर व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासाचाच शिक्षण म्हणता येईल.

व्यक्तिमत्त्व या शब्दाचे क्षेत्र चार विस्तारित आहे. "व्यक्तिमत्त्व" दोन विभागात विभागले जाऊ शकते. [१] स्थूल आणि [२] अस्थूल. स्थूल भागात व्यक्तीचे शरीर व अस्थूल भागात मानसिक प्रवृत्त्या येतात. व्यक्ति-मत्त्व विकासासाठी वरील सर्व बाबींचा विकास होणे आवश्यक आहे"- १ काही वेळा व्यक्तिमत्त्वाचे दोषळ मानाने तीन विभागात विभाजन केलेले आढळते. शरीर, मन व आत्मा, सुंदर व्यक्ती बनवण्यासाठी व्यक्तित्वे शरीर सुडोल बनणे पाहिजे. त्याच्या मानसिक शक्तींचा विकास घडवा पाहिजे, त्या बरोबरच त्याचा नैतिक स्तर उंचावला पाहिजे. या त्रिविध विकासाचे असे संतुलन झाले पाहिजे की, ज्यासुळे एकाचा विकास दुस-याच्या विकासापेक्षा कमी होता कामा नये, अशा शिक्षणामध्ये मानसिक, भाषनिक, सामाजिक व शारीरिक विकासाचा महत्त्वपूर्ण स्थान आहे.

व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास करणारे शिक्षण हे क्रेठ द्याचे मानले जाते " शिक्षण ही एक प्रक्रिया [Process] आहे, की ज्यासुळे मुख्य "मनुष्य" ह्या नात्याने जगण्यास पात्र होतो." - २ वर्तमान शिक्षण प्रक्रियेत वरील संतुलनाचा अभाव दिसून येतो हीच शिक्षणाची शोकांतिका आहे. आजचे शिक्षण हस्ताकी व ज्ञान-ग्रधान असल्यासुळे अवंग व अव्यवहारीक आहे असेच म्हणता येईल.

-
- १) शारीरिक शिक्षा [सिध्दांत एवं तत्त्वज्ञान] वि.जी. गोडन प्रथम संस्करण पान नं. २.
- २) शारीरिक शिक्षणाचा विकास भाग-२, तारिखक प्रा. द. व. कोठीवाल, १९६४ पान नं. २७.

बालकाचा सर्वांगीण विकास करणारे शिक्षण केवळ शिक्षणाचा सुळ उद्देश तयार करते. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर आपल्या देशाच्या राष्ट्रीय सरकारला याची जाणीव झालेली आहे. इ.स. १९४८ साली "विश्वविद्यालयीन शिक्षण समिती" (University Education Commission -Dr.Radhakrishnan-Chairman) व इ.स. १९५२ साली " माध्यमिक शिक्षण समिती" [Secondary Education Commission Dr.Mudaliar Chairman] या दोन प्रमुख समित्या नेमण्यांत येउन या दोन स्तरावरील शिक्षणाच्या पुनर्रचनेचे आराखडे तयार करण्यांत आले. नंतर शिक्षणात सुसुत्रता कमी आणता येईल या संबंधी माग सुचविण्याकरीता भारत सरकारने जुलै १९६४ मध्ये मा. डॉ. डी.एस. कोठारी यांचे अध्यक्षतेखाली एक शैक्षणिक समिती नेमली. तथापि केवळ शारीरिक शिक्षणाच्या सुधारणेसाठी केंद्रिय सरकारने इ.स. १९५० साली मा. डॉ. तारकानंद यांच्या अध्यक्षतेखाली "केंद्रिय शारीरिक शिक्षण सल्लागार समिती" नेमली. या समितीने १९ मार्च १९५० रोजी प्रथम बैठक घेउन शारीरिक शिक्षणाची ध्येये वृद्धी प्रमाणे सांगितली आहेत.

" The aim of physical education must be to make every child physically, mentally and emotionally fit and also to develop in him such personal and social qualities as will help him to live happily with others and build him up as a good citizen" - 3

- 3) " National plan of physical Education and recreation," Govt. of India Publication
Page No.2.

वाचरन आषणास असे म्हणता येईल की, शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय प्रत्येक बालकाला शारीरिक मानसिक त्याच प्रमाणे भावनिक दृष्टीने तक्षम बनविणे असे बाहिये. तसेच त्याच्यात अशा व्यक्तिगत व सामाजिक गुणांचा विकास झाला बाहिये ज्यासुळे ते समाजाच्या अन्य सदस्याबरोबर सुखाने राहून चांगला नागरिक बना बाहिये.

याच्या अनुरोधाने १९५८ मध्ये भारतातील शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील प्राचार्यांच्या चयासत्रात शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय झालीप्रमाणे निश्चित करण्यात आले आहे.

"Physical Education should be aimed at to provide opportunities that would make the children and youth of India Physically, mentally and emotionally fit and develop in all the skills and attitudes conducive to long, happy, creative living in a fluid and changing society" - 4.

वरील परिच्छेदावरून थोडक्यात असे म्हणता येईल की, शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय म्हणजे असे वातावरण निर्माण करणे की, ज्यासुळे भारतीय बालके किंवा युवक शारीरिक, मानसिक व भावनात्मक दृष्ट्या तक्षम बनली बाहियेत आणि त्यांच्यात अशा कौशल्यांचा अथवा दृष्टीकोणांचा विकास झाला बाहिये की, ज्यासुळे ते या परिवर्तनशील समाजात आनंदपूर्वक जीवन व्यतीत करू शकतील.

उपरोक्त ध्येयाच्या पूर्ततेसाठी आवश्यक तो उद्देश निश्चित करावा लागेल. केंद्रिय सरकारच्या सल्लागार मंडळाने शारीरिक शिक्षणाचे उद्देश खालील प्रमाणे सांगितले आहेत.

- 1) Development of organic fitness.
- 2) Development of neuro-muscular skills, and
- 3) Development of character and personality." - 5

उद्दिष्टे [Objectives] ध्येया सारखी उच्च किंवा अप्राप्य नसून माणसाच्या आढीव्यातली असतात. उद्दिष्टे स्वतंत्राधारण प्रकारची असतात त्याचे विशिष्ट स्वरूप असते. उद्दिष्टे एका वेळा अनेक असतात व प्रयत्नानी ती साध्य होऊ शकतात. व्यक्तीमत्त्वाचा विकास [Development of Individuality] हे जर शिक्षणाचे ध्येय असेल तर व्यक्तीचा शरीर विकास करून ते निकोव व सुदृढ करणे, तिच्या मनात तदविचार व चांगल्या गोष्टींची गोडी निर्माण करणे, नित्य व शिस्तिया आदर व अनित्यिया तिरकारा निर्माण करणे, समाजातील लोकांविरुद्धी प्रेम व आदराची भावना निर्माण करणे वगैरे गोष्टी त्याचो उद्दिष्टे होऊ शकतात.

केंद्रिय सरकारच्या सल्लागार मंडळाच्या वरील उद्दिष्टावर टिका करून सन १९५८ मध्ये शारीरिक प्रशिक्षण महाविद्यालयीन प्राचायांच्या चर्चासत्रात शारीरिक शिक्षणाचो खालील उद्दिष्टे निश्चित करण्यांत आली आहेत.

: 0 :

"1) The development of organic fitness of sufficiently high level to permit the individual to enjoy robust play and gainful work. This is the quality usually associated with mental and physical health.

2) The development of neuro-muscular skills which last throughout life after school days, equipping the individual with learned way, of co-operating with others to participate in healthful muscular activities.

3) The development of desirable social behaviour which enables the individual to recognise and to fulfil his role, as a citizen in a democratic society.

4) The development of recreational competencies which will equip the individual with the background and attitude to enjoy wholesome recreational activities"--6.

वरील उद्दिष्टांच्या प्राप्तीसाठी शारीरिक शिक्षणाचा कार्यक्रम ठिक प्रकारे चालविला जाणे, कार्यक्रमाचा सुयोग्य प्रकारे वापर करणाऱ्यांसाठी योग्य कार्यकर्ते, पर्याप्त वेळ व अवधी त्याचप्रमाणे उपयुक्त सुविधा व तयारीची आवश्यकता असते. अशा प्रकारच्या सुविधासाठी

किंवा व्यवस्थेसाठी वे निष्पन्न केले जातात, त्यांना व्यवस्थापकीय उद्देश म्हणता येईल ते घट्टीत प्रमाणे सांगता येतील.

[१] कार्यक्रम घालविण्यासाठी चांगल्या प्रकारचे जाणकार प्रशिक्षित शिक्षक ठेवणे.

[२] कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी उपयुक्त क्षेत्रे आणि साहाय्यतासुभी उपलब्ध करून देणे.

[३] प्रत्येक विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक वैशिष्ट्ये तपासणी करणे व संबंधांमुळे बळरणा-चा रोगावर प्रतिबंधात्मक उपाय करणे.

[४] वय आणि शारीरिक अवस्थेनुसार त्याच प्रमाणे लिंग-भेदानुसार विद्यार्थ्यांचे वर्गीकरण करून त्यानुसार कार्यक्रम तयार करणे.

[५] कार्यक्रम संचालनासाठी समाजाचा सहयोग अत्यंत आवश्यक असतो तो प्राप्त करणे इत्यादी.

उपरोक्त ध्येये व उद्दिष्टे साध्य करण्यांसाठी काही निष्पत्तीत लक्ष्ये निश्चित करणे, आवश्यक होऊन बसते. काही लक्ष्ये घट्टीत प्रमाणे दिली जातात.

[१] विद्यार्थ्यांच्या आजव्हीनुसार किंवा रचीनुसार वेळ किंवा अन्य कार्याची सोय करणे.

[२] मुलांना निरोगी जीवन व्यतीत करण्यासाठी सक्षम एवं स्वस्थ बनवणे.

- [३] शारीरिक कार्यक्रमाद्वारे सुख्य मातृभेगांना किंवा
स्नायुनां अशा प्रकारे शक्तीशाली बनविणे की ज्यासुळे
विद्यार्थ्यांचो शारीरिक ठेवण सुन्दर बनेल.
- [४] वेळाद्वु वृ-तोची जोषातना करणे.
- [५] त्यातुन नागरीकत्वाभा आवश्यक असलेल्या गुणांचा
विकास करणे.

भारताने अंघ वास्तविक योजनात आरोग्य व शारीरिक
शिक्षणाच्या विकासासाठी नेता मंजूर केला " अखिल भारतीय फ्रीडमंडळ"
व "मध्यवर्ती शारीरिक शिक्षण व मनरंजन मंडळ" यांचो स्थापना करुन
त्यांचो सुचविलेल्या योजनानुसार धरील उद्दिष्टे साध्य करण्यांचे हेतुने
फ्रीडा व शारीरिक शिक्षणाचा प्रसार करणे त्यातील कोश घाण विकसत
करणे शारीरिक वास्तुता वाटांचो याकरोता "शारीरिक इम्पता मोहिम"
सुर केली [सन १९५९-६०] जी वट्टे सन १९६० - १९६१ मध्ये यथापकारा
वावाचो गेली, शाळा व कॉलेजात फ्रीडांचो, फ्रीडा साहित्य व
फ्रीडा शिक्षक वुराविण्याचे, फ्रीडास्पर्धा भरविण्याच्या वृष्टीनेही प्रयत्न
आले. तथाची अवाचि शारीरिक शिक्षण व आरोग्य शिक्षण धरच्या
वातळीवर शर थोड्या प्रमाणात आडे आणि त्याचा प्रसार सार्वत्रिक
होउ शकता नाही. ही अंत करण्यांतारळी बावल आडे. त्यासाठी
संशोधन करण्यांचो आवश्यकता आहे असे म्हटले तर ज्योन्य होणार
नाही.

